

Avalokita — päästja või vaatleja?: bodhisattva Avalokitešvara nimest

Teet Toome

Mida tähendab algselt bodhisattva Avalokitešvara nimi, pole sugugi selge. Tundub, et see oli ebaselge juba tol ajal, kui tõlgiti hiina keelde esimesed tekstid, kus tema nimi esineb. Kuid võimalik, et see selgusetus esineb juba kõige varasemates India allikates Avalokitešvara kohta. „Lootossuutrat“, eelkõige selle 24. peatükki *Samantamukha-parivarta*, võib ilmselt pidada esimeseks teadaolevaks tekstiks, kus Avalokitešvara esineb olulise tegelasena.¹ Ehk võime seega minna veelgi kaugemale ja öelda, et juba Avalokitešvara kui mütoloogilise tegelase tekkides esines mitu erinevat võimalust tema nime tõlgendada. Selle oletuse kohaselt oli alguses nimi Avalokitešvara ja siis loodi tekst, mida praegu tuntakse „Lootossuutra“ nimetatud peatükina, mis põhineb nime erinevatel

---

Artikkel on valminud ETF grandil 9256 toetusel.

¹ Teksti eestikeelset tõlget vt: Teet Toome (tlk.). *Samantamukha* peatükk: Avalokitešvara erinevate kujude õpetus. — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2006, lk 87–96. Märt Läänemetsa uurimuse põhjal Avalokitešvarast ühes teises varajases mahajaana tekstis, *Gaṇḍavyūha-sūtra*’s võib järeldada, et ka nimetatud tekst võib olla üks varajasematest allikatest selle mütoloogilise bodhisattva kohta. Vt Märt Läänemets. Bodhisattva Avalokitešvara in the *Gaṇḍavyūhasūtra*. — *Chung-Hwa Buddhist Studies*, Vol. 10. Taipei: Chung-Hwa Institute of Buddhist Studies, 2006, lk 295–339. Selles töös esitab ta põgusa võrdluse Avalokitešvara kujust ja funktsioonist mõlemas allikas (lk 330–332) ning esitab hüpoteesi, mille kohaselt *Gaṇḍavyūha* vastav peatükk esindab Avalokitešvara kultuse varaseimat faasi, „Lootossuutra“ ja *Sukhavatīvyūha-sūtra* aga selle kulminatsiooni mahajaanas (lk 311).

tõlgendusvõimalustel. Võimalik, et algselt oli mitu suulist teksti või tekstiverisooni, mis tema nime selgitasid ja meieni jõudnud tekst on nende kokkuvõtte või kompilatsioon. Nii nagu theravaada pühakirja puhul, on ilmselt ka mahajaana tekstide algus olnud suuline. Kuid selle täpne arengulugu on veel selgusetu. Kuigi need tekstid on formaalselt samuti Buddha sõna (*buddhavacana*), on nad meieni jõudnud kujul üsna tõenäoliselt loodud tükk aega pärast ajaloolise Buddha eluaega.

Bodhisattva Avalokitešvara on Buddha järel ilmselt tuntuim ja austatuim tegelane mahajaana budismis. Sõna 'bodhisattva' tähistab kedagi, kes on buddhaks saamise teel ehk kes püüdleb virgumise poole ja tema põhiliseks aktiivseks omaduseks sel teel on kaastunne teiste olendite vastu. Bodhisattva võib olla kes tahes, kui ta püüdleb buddha seisundit ja pöörab erilist tähelepanu teiste olendite hüvele. Kuid lisaks sellisele üsna maiselt määratletud bodhisattva mõistele leidub budistlikus kirjanduses veel arvukalt rohkem või vähem mütoloogilisi tegelasi, keda samuti kutsutakse bodhisattvateks. Üks neist ongi bodhisattva Avalokitešvara, ning tema puhul rõhutatakse kaastunde aspekti veelgi silmatorkavamalt — teda peetakse lausa ülima kaastunde kehastuseks. Tema legendaarseks kodukohaks peetakse Potalaka mäe Lõuna-Indias,² mille vasteks saavad hiljem Tiibetis Potala — dalai-laamade palee Lhasas ja Hiinas Putuoshan — Ida-Hiina meres Zhejiangi provintsi ranniku lähedal asuv saareke, Avalokitešvara kultuse keskus Hiinas. Tema kehastuseks Tiibetis peetaksegi eelkõige dalai-laamasid. Ta on algselt meessoost (kuigi võib võtta erinevaid kujusid), aga Hiinas ja mujal Kaug-Idas hakatakse teda aja jooksul kujutama ka naisena, mis saabki seal domineerivaks avaldumiskujuks.

Varasemates hiina tekstides on Avalokitešvara nime vasteks Guanyin (觀音) — 'helide jälgija' või Guanshiyin (觀世音) — 'maailma helide jälgija'. Hiljem, 7. sajandil tõlkis Xuanzang tema nime vastega Guanzizai (觀自在) — 'vaatlev isand', mis on veidi lähemal sanskriti originaalile. Erinevad tõlkevariandid tulenevad liitsõna Avalokitešvara mitmetest tõlgendusvõimalustest. Varasemad hiina tõlked järgivad nime esinemise võimalust originaalis kui avalokita-svara — 'helisid ülalt vaatlev', hilisem

² M. Läänemets, tuginedes jaapani õpetlase Shu Hikosaka uurimusele, analüüsib võimalust Potalaka mäe identifitseerimiseks konkreetse mäega, mille kohalik nimi on Potikai või Potiyil ja mis asub tänapäeva Tamilnadi osariigi Tirunelveli ringkonnas Ambasamudra lähedal (Läänemets, *op. cit.*, lk 309–310).

tõlge aga võtab aluseks *avalokita-īśvara* — ‘vaatlev isand’ või ‘allavaatav isand’. Tuntuim tiibeti tõlge on *spyān-ras-gzigs* — ‘vaatav silm’. Seega võime hiina ja tiibeti tõlgete põhjal öelda, et siin rõhutatakse kõigepealt vaatamist või nägemist, aga teiseks ka helisid või isegi karjeid, mis keruvad kannatavast maailmast, ning seda, et Avalokitešvara „näeb“ või tajub neid helisid.

Alexander Staël von Holstein analüüsib Avalokitešvara nime üksikasjalikult oma 1936. aastal ilmunud artiklis ja tema käsitlust võib vaadata kui eelnevate tõlkevariantide kriitikat. Staël von Holstein toob välja võimaluse tõlkida Avalokitešvara nime eelkõige kui ‘kaitsja’ või ‘päästja’, mis on üks võimalus sõna *avalokita* (paali k. *apalokita*) tõlkimiseks.³ Holsteini käsitlusest võime välja tuua viis olulist aspekti. 1) Ta näitab, et *īśvara* (mis tähendab ‘isand’) nime teises pooles on pigem epiteet, mitte nime osa, ja et Avalokitešvara nimi esineb tihti ilma selle epiteedita, lihtsalt kujul Avalokita. Tiibeti tõlge *spyān-ras-gzigs* tuleneb samuti sõnast Avalokita, mitte Avalokitešvarast, viimane osa *īśvara* siin puudub. 2) *Svara* ei saa tõlkida sõnaga ‘hää’, nagu on tehtud varastes hiina tõlgetes. 3) „Lootossuutra“ rõhutab, et Avalokitešvaral on selline nimi just seepärast, et ta päästab (*parimucyeraṇ*) inimesi erinevatest hääddest. Siinkohal ta rõhutab, et Avalokita üks komponent *loka* tähendab mitmel pool veedades ‘vabadust’⁴ ja sel sõnal on ‘vabaduse’ tähendus ka avadaanades. 4) Sõnal *avalokita* on budistlikus sanskritis kaks tähendust. Võib-olla just selles punktis saabki alguse Avalokitešvara nime tõlkimise segadus. Esimene on seotud tähendusväljaga ‘vabastama’ ja teine on seotud tähendusega ‘nägema’. 5) Veelgi huvitavam on Holsteini avastus, et sõna *avalokita* võib olla ka sünonüüm sõnale *samyaksam̐bodhi* (‘täielik virgumine’), mis tähendab, et ta on kõrgeima teadvuseseisundi ehk nirvaana sünonüüm.

Kui analüüsida *Samantamukha-parivarta*⁵ ehk Avalokitešvarast kõnelevat 24. peatükki „Lootossuutras“, siis leiame siit kõik need nime funktsioonid — kogu segaduse spekter on siin esindatud, ja mitte ainult lingvistiliselt. Avalokitešvara peatükki „Lootossuutras“ peetakse

³ Baron A. von Staël-Holstein. *Avalokita and Apalokita*. — Harvard Journal of Asiatic Studies, Vol. 1. Cambridge: Harvard-Yenching Institute, 1936, lk 350–362.

⁴ *Ibid.*, lk 358.

⁵ Artikkel põhineb väljaandel *Saddharmapuṇḍarīkasūtra*. Ed. by P. L. Vaidya. (Buddhist Sanskrit Texts, No. 6.) Darbhanga: Mithila Institute, 1960.

varaseimaks kirjapandud kirjelduseks temast. See on algselt üsna kindlasti olnud iseseisev tekst ja hilisem lisandus „Lootossuutral“; võib-olla on ta Avalokitešvara austajate seas isegi hiljem omaette tekstina ringelnud.⁶ Kuid ka peatükk ise koosneb erinevatest kihistustest ja on kokku pandud ilmselt mitmest väiksemast algtekstist.

Juba Avalokitešvara peatüki pealkirja *samantamukha-parivarta* esimest osa võib tõlkida mitmeti: ‘kõikjale suunatu’ (*all sided one*, nagu tõlgib H. Kern esimeses ingliskeelses väljaandes),⁷ ‘värav kõikjale’ (*gateway to everywhere* — Leon Hurvitz hiina keelest)⁸ või ‘kõikehõlmav värav’ (*universal gateway* — Burton Watson hiina keelest).⁹ Kõik need vasted on võimalikud: *samanta* tähendab ‘kogu, terve, iga’, *mukha* ‘nägu, suu’, kuid see võib olla ka ‘värav, sissepääs’ või ka ‘väljapääs’. Nii et me võime seda edasi anda sõnasõnalt kui ‘kõik näod, palju nägusid’ või kujundlikult ‘kõikehõlmav värav’.¹⁰ Nagu näha, on oluline vaatamine, nägemine või nägu, mis on suunatud kõikjale. Samuti on rõhutatud väravat, ust, või pääsu kuhugi, see võib tähendada kohta, mille kaudu pääseb või päästetakse.

Peatükk koosneb kahest osast nagu paljud mahajaana suutrad — proosast ja värssidest. Värssosa kordab üldiselt seda, millest kõneldatakse ka proosas. Proosaosas on kaks suuremat alajaotust. Esimene neist esitab küsimuse, miks Avalokitešvarat nii nimetatakse? Vastus on, et Avalokitešvara on olendite päästja paljudest hädadest. Teine osa esitab küsimuse, kuidas Avalokitešvara kulgeb, kuidas õpetab ja milliseid vahendeid kasutab? Vastus on, et Avalokitešvara on õpetaja, kes võib võtta erinevaid kujusid, just selliseid, mida vaja, et õpetada ja suunata erinevate kalduvustega olendeid.¹¹ Olendeid on vaja õpetada ja suunata muidugi selleks, et nad kannatusest vabaneksid.

⁶ Vt Daniel B. Stevenson. *Buddhist practice and the Lotus Sūtra in China*. — *Readings of the Lotus Sūtra*. Ed. by Stephen F. Teiser, Jacqueline I. Stone. New York: Columbia University Press, 2009, lk 137.

⁷ H. Kern (tlk.) *The Saddharma-Pundarika or the Lotus of the True Law*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2001. (1st ed. 1884).

⁸ Leon Hurvitz (tlk.) *Scripture of the Lotus Blossom of the Fine Dharma*. New York: Columbia University Press, 1976.

⁹ Burton Watson (tlk.). *The Lotus Sutra*. New York: Columbia University Press, 1993.

¹⁰ Pealkirja *Samantamukha* tähendust on põhjalikumalt analüüsitud selle tõlke saatesõnas (vt Toome 2006, lk 94).

¹¹ Tavaliselt mainitakse, et Avalokitešvara võib võtta 33 erinevat kuju, seda vastavalt hiina tõlgetele (nt *Eyclopedia of Buddhism*. New York: Macmillan Reference USA, 2004, lk 61). Sanskriti tekstiversioonis esineb 16 kuju.

Avalokitešvara kui päästja tähendab, et ta päästab olendeid rasketest olukordadest. Need olukorrad võib jagada kolme gruppi. Esiteks võivad ette tulla hädad, nagu kannatus, tulekahju, ületamatu jõgi, deemonid, vangistus, surmamõistmine, oht karavanile. Neist hädadest pääsemiseks peab Avalokitešvara nime kuulma, hoidma ja hüüdma. Teiseks, Avalokitešvara päästab kolmest meeleplekist — ihast, vihast ja rumalusest. Need kolm emotsiooni ehk meeleseisundit on budismi järgi kannatuse põhjusteks. Kolmandaks, kui naine soovib saada poega või tüdart, siis ta selle ka saab. Kahe viimase soovi täitumiseks peab austama Avalokitešvarat.

Seejärel kordab tekst, et kõiki, kes austavad (*namaskāraṃ kariṣyanti*) Avalokitešvarat või peavad meeles tema nime (*nāmadheyam dhārayiṣyanti*), saadab edu. Suutra lisab, et Avalokitešvarat kasvõi korra austades saab rohkem pälvimusi kui austades loendamatuidd buddhasid. Avalokitešvara epiteediks on 'turvalisuse andja' (*abhayaṃdada*).¹²

Niisiis võib öelda, et selles tekstis on Avalokitešvara päästja ja tema nime tuleb lausuda. Seega, kuna inimesed tema nime lausuvad, siis tajub ta kannatava maailma hääli.

Värssosa on samuti jaotatud kaheks. Esimene osa (värssid 1–19) kordab proosaosa algust, ka siin rõhutatakse, et Avalokitešvara vaatab (*vilokiyā*) kõiki kannatavaid olendeid ja et ta on päästja (*trā-taru*).

Teise poole värsside (20–33) sisu proosas ei esine. Ilmselt oli selle tekstiosa puhul tegemist omaette hümni, milles austatakse Avalokitešvara silmi (*locana*, värssid 20, 26); öeldakse, et tema hääl kõmab kõuena (*garjita*, värssid 22, 24), tema häält (*svara*) austatakse mitmel moel, seda nimetatakse 'pilvehääleks' (*megha-svara*), 'trummihääleks' (*duṇḍubhi-svara*), 'Brahma kaunishääleks' (*brahma-su-svara*) (värss 24). Samuti öeldakse, et Avalokitešvara on 'abistaja/päästja' (*trānu*), 'kaitse' (*śaraṇa*), 'viimne väljapääs' (*parāyaṇa*, värss 25); ta on 'kõikide ohtude ja piinade kaotaja' (*sarva-bhaya-śoka-nāśaka*, värss 27).

Eelöeldu põhjal võib teha kokkuvõtte, et kõik varajased Avalokitešvara nime tõlked pole pelgalt erinevad filoloogilised tõlkevარიandid — ta näeb olendite kannatusi ja karjeid, on kaitsja ja päästja. Kõik need

¹² Nagu näitab M. Läänemets, on Avalokitešvara peamiseks funktsiooniks ka *Gaṇḍavyūha-sūtra*'s hirmudest (*bhaya*) vabastamine, mis toimub tema nime teadaandmise (*abhivijñāpta*) ja meenutamise (*anusmṛti*) kaudu. (Läänemets 2006, lk 320–324).

mõistmisvõimalused on esindatud ka „Lootossuutra“ 24. peatüki originaalversioonis.

Tuleme nüüd tagasi Avalokitešvara peatüki alguses oleva küsimuse juurde — miks teda niimoodi nimetatakse? Me võime sellele küsimusele läheneda nii, et kõigepealt oli isik, kelle nimi oli Avalokitešvara ja seejärel tekkis küsimus tema nime tähendusest. On võimalik, et ka tegelikult oli olemas keegi väga kaastundlik inimene, kelle nime sai erinevalt tõlgendada. Staël-Holstein mainib, et nimi Avalokita esineb India varases meditsiinikirjanduses.¹³ Võib ka olla nii, et Avalokitešvara oli mütooloogiline kuju, kelle nime tähendus oli kaotsi läinud praakriti keelte tõttu tekkinud segaduse pärast. Seejärel loodi selgituseks tekst, mis võis olla kokkuvõtte erinevatest varasematest suulistest variantidest.

---

¹³ Staël-Holstein 1936, lk 351.